

Schaken op de basisschool

Werkboek 2, Les 9

Ik ben een Schaakhavik! Kijken – denken – doen. (1)

Extra spullen

-

Voor de trainer

1. Kijken

2. Denken

3. Doen

Welke trainer herkent niet het probleem dat kinderen eerste zetten en dan pas nadenken? Het zou zo mooi zijn als kinderen (en schakers van alle leeftijden!) die volgorde om zouden draaien. En voor dat je kunt nadenken over een stelling, moet je eerst goed hebben gezien wat er op het bord gebeurt. Als je niet ziet dat je Koning schaak staat, kun je ook niet nadenken over de beste verdediging.

De komende lessen proberen we de kinderen een nieuwe volgorde van handelen aan te leren: (1) kijken – (2) denken – (3) doen. We hebben gezocht naar een vorm die aanspreekt bij jonge kinderen. Die hebben we gevonden onder de noemer '**Ik ben een schaakhavik!**'.

> Lees deze [uitgebreide toelichting op De Schaakhavik](#) (pdf)

De schaakhavik gaat dus over eerst **kijken**, dan **nadenken** en daarna pas **doen**:

1. **Kijk** naar de stelling en herken kenmerken of patronen die aanleiding kunnen zijn voor een aanval of gevaar. Welke patronen maken een truc mogelijk?
Doe niet meteen een zet als je één aanvalsdoel of dreiging ziet, maar kijk eerst goed of er meerdere aanvalsmogelijkheden of dreigingen zijn.
2. **Bedenk** daarna de beste mogelijkheid. Hier moet je afwegen welke mogelijke zet de beste is. Met welke zet win je de meeste punten? Of combineer een aantal aanvalsdoelen. Of zorg dat je niet mat gaat; dat is veel belangrijker dan punten winnen.
3. Dit is de eenvoudigste fase: **doe** de zet waarvan je hebt bedacht dat die het beste is.

De Schaakhavik in Werkboek 2

In lessen 9-12 introduceren we de Schaakhavik.

- In lessen 9 en 10 kijken we vanuit aanvalsperspectief naar de stelling. Zijn er onveilige stukken die we kunnen slaan? Vallen we een stuk van hogere waarde aan? Misschien kunnen we zelfs mat zetten?

- In lessen 11 en 12 kijken we vanuit verdedigend perspectief naar de stelling. Wat is dreiging van de tegenstander? Zijn er meerdere dreigingen. En hoe kunnen we verdedigen tegen die dreiging(en)?

De zet van de tegenstander als vertrekpunt

Op een schaakbord staan heel veel stukken: waar moet ik beginnen met kijken? Een logisch vertrekpunt is de zet van de tegenstander. In de opgaven van lessen 9-12 geven we daarom steeds de laatste zet van de tegenstander. En om de kinderen nog meer houvast te bieden, stellen we ook concrete vragen. In lessen 9 en 10 zijn dat:

Kijken

- Wat was de zet van de tegenstander?
- Was dat een veilige zet?
- Staan er andere stukken van de tegenstander onveilig?
- Kun je mat zetten?

Denken

- Welke zetten vind je goed?
- Sta je daar veilig?
- Welke zet vind je beter?

Doen

- Speel de beste zet!

Doel van de lessen is echter niet om de kinderen een checklist uit het hoofd te leren van kenmerken of patronen waarop ze moeten letten. Al was het alleen maar omdat deze checklist in de toekomst steeds groter (te groot) wordt. Wat moet blijven hangen is dat ze als een havik steeds opnieuw het bord moeten scannen. Wanneer ze tijdens een partij regelmatig denken aan de schaakhavik, dan zullen ze vaker de stelling onderzoeken op kenmerken in plaats van snel een zet doen.

De schaakhavik als rode draad

Vanaf nu is de schaakhavik een rode draad in de meeste lessen van alle Werkboeken. Want uiteindelijk is goed kijken de basis van elke zet in het schaakspel en worden veel fouten bij onervaren schakers veroorzaakt door slecht kijken.

Dat betekent dat je als trainer ook in elke andere les regelmatig de schaakhavik aanhaalt. Vooral als duidelijk is dat de oorzaak van een fout komt door slecht kijken en niet nadenken. Daardoor gaan de kinderen zich de schaakhavik steeds beter eigen maken, en maken we van 'eerst kijken' stap voor stap een automatisme.

Je kunt bijvoorbeeld (terloops) zeggen:

- 'Dat heb je goed gezien, die haviksbril van jouw werkt heel goed.'
- 'Volgens mij heb je vandaag je haviksogen niet in.'
- 'Weet je het nog? De schaakhavik zoekt eerst naar de hapjes, en pikt dan de lekkerste eruit voordat hij op jacht gaat.'
- Als een kind snel een stuk vastpakt en dat over het bord beweegt: 'Wat bijzonder! Bij jou zitten je ogen en hersenen in je vingertoppen.'

Leerdoelen

Aanleren en toepassen van een andere volgorde van handelen: eerst kijken, daarna denken en dan pas doen. We gaan hier lessen 9-12 mee aan de slag.

Aandachtspunten feedback

- De les focust op een – voor de meeste kinderen – nieuwe volgorde van handelen. Toets als eerste of het kind deze volgorde begrijpt en ook probeert toe te passen. Oefen ook met de ‘kijkvragen’ die zowel in de les als in het werkboek staan.
- Maar zelfs als kinderen aan kijken prioriteit geven, gaat het kijken nog vaak mis. Soms zien kinderen een zet niet door gebrekkige bordvisie:
 - Een stuk staat ver weg van het strijdtoneel en wordt volledig over het hoofd gezien.
 - Of ze zien het stuk wel, maar niet de werking van het stuk. Bijvoorbeeld dat het stuk het matveld dekt.
 - Of ze herkennen het matbeeld niet. Etc.
 Probeer bij een fout door vragen te achterhalen waar het probleem zit. Het kan dus heel goed zijn dat het kind wel degelijk de intentie van de schaakhavik begrijpt.
- Zelfs als ze alle schaakhapjes hebben ontdekt, kan het nog misgaan. Ze moeten dan de verschillende mogelijkheden afwegen. Alle kennis uit eerdere lessen is hiervoor relevant (gedekt, waarde van de stukken, mat).

Programma

0-3 Opening

3-15 Instructie

Schrijf op het bord: Ik ben een schaakhavik!

Vandaag gaan we jullie veranderen in een schaakhavik.

V: Vraag aan de kinderen: Hoe zoekt een havik naar zijn voedsel?

A: Een havik zit in een boom en onderzoekt (scant) het weiland voor hem. Links ziet hij een muis, recht voor hem een konijn, en rechts een fazant. De havik mist niets. Alles wat mogelijk een lekker maaltje vormt, ziet de havik.

Daarna kiest de havik. “Dat malse konijn vind ik het lekkerste!” Dan pas gaat de havik in de aanval.

De havik gaat dus niet meteen op de muis af, die hij als eerste ziet. Hij kijkt eerst verder op zoek naar ander eten. Misschien zit er een lekkerder hapje in het gras?

Bij schaken werkt het ook zo. Je zoekt naar lekkere schaakhapjes in de stelling: een smakelijk pion, een overheerlijke Loper of het lekkerste hapje van allemaal: schaakmat. Daarna bedenkt je welk hapje het lekkerste is. Pas dan doe je een zet.

Begin dus met goed **kijken** naar lekkere schaakhapjes.

Daarna **bedenk** je wat de beste zet is.

Tot slot **doe** je de beste zet.

KIJKEN – DENKEN – DOEN

Onveilige stukken zijn lekkere hapjes.

V: Welke stukken van zwart staan onveilig?

A: Ta8 en Pg4. Ook Dc7 staat ongedekt. Maar die vallen we niet aan.

V: En wat is de beste zet voor wit?

A: Dxa8 en wit wint 5 punten.

Dus niet Dxc4 want dan win je maar 3 punten. De Havik zoekt eerst *alle* lekkere hapjes en pakt niet meteen het eerste ongedekte stuk dat hij ziet.

Ook schaakmat is een lekker hapje. Het allerlekkerste hapje!

V: Welke stukken van zwart staan onveilig?

A: Dd7 staat ongedekt, maar die vallen we niet aan. Ta8 staat onveilig, want aangevallen door de witte Loper.

V: Wie ziet er nog meer lekkere hapjes in de zwarte stelling?

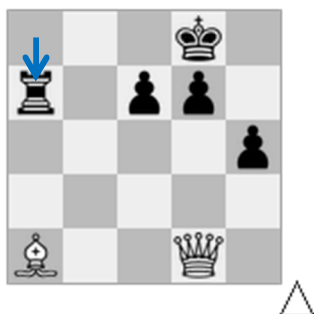
A: Juist! Veld g7 is een matveld. Zie je hoe de witte Loper en Dame samenwerken en dat veld aanvallen?

V: Wat is de beste zet?

A: Dxc7 mat.

Lxa8 wint 2 punten, maar is veel minder goed. Schaakmat is het lekkerste hapje! Zien jullie hoe belangrijk is om eerst goed te kijken. Pak niet het eerste het beste onveilige stuk, wie weet zit er een lekkerder hapje in de stelling.

Voor de wijsneuzen die zeggen dat wit na 1.Lxa8 Txa8 nog steeds mat kan geven: na 1.Lxa8 speelt zwart eerst Lf6. Deze zet dekt het schaakmat en valt de witte Dame aan. Daarna kan zwart alsnog een stuk terugpakken.

Deze stelling staat ook als voorbeeld bij opdracht 1 in het Werkboek.

Als je geen idee hebt waar je moet beginnen met kijken, kijk dan naar de laatste zet van de tegenstander. In deze stelling is dat Ta5-a4. Stel je dan een aantal vragen:

1. Wat was de laatste zet van de tegenstander? (Ta5-a4)
2. Wat dat een veilige zet? (Nee, de Dame valt de ongedekte Toren aan.)
3. Staan er andere stukken van de tegenstander onveilig? (Ja, pion g7 staat 2 keer aangevallen en maar 1 keer gedekt. *Tweevoudige aanval behandelen we pas in Les 15. Het matbeeld kennen de kinderen wel: zie vraag 4.*)
4. Kun je mat zetten? (Ja, met de Dame op d4.)

Schrijf deze vragen op het bord. Ze staan ook als spiekbrieftje in het werkboek.

V: Wat vind je goede zetten voor wit?

A: Dxa4, Lxd4 en Dxd4.

V: Wat vind jij de beste zet voor wit?

A: Heel goed: wit slaat met de Dame op d4. Dat levert het meeste op.

15-30 Werkboek

Maak de eerste opgave gezamenlijk.

Les 9, opdracht 1A en 1B

We gaan eerst op zoek naar de lekkere hapjes (1A). Zet een cirkel om de **onveilige stukken** en **matvelden** bij de tegenstander.

Onveilige stukken zijn stukken die ongedekt staan en die je kunt slaan en stukken die aangevallen worden door een stuk van lagere waarde.

Laat ze ook ongedekte stukken, die niet aangevallen worden, omcirkelen. Strikt genomen staan die niet onveilig, maar vanaf les 17 (Dubbele aanval) is dat al heel nuttig. Een ongedekt stuk is maar een zet verwijderd van gevaar, die moet je voortdurend in het oog houden.

De oplossing van de opgave is nog niet van belang. Het gaat om het zien van de lekkere hapjes. Ook de hapjes die uiteindelijk in de oplossing geen rol spelen.

Jullie hebben nu alle lekkere hapjes ontdekt. Wat is het lekkerste hapje? Dan weet je nu ook wat de beste zet is (opdracht 1B). Geef die zet met een pijl.

In bijna elke stelling kunnen de kinderen 2 ongedekte stukken slaan en/of schaakmat geven.

Loop rond en vraag kinderen om hardop te denken. Help ze door het stellen van vragen. De vragen staan ook als spiekbrieftje in het werkboek.

30-55 Spel

Laat de kinderen een partij spelen of [Spel 65 – Pas op voor de schaakhavik](#).

55-60 Samenvatting, opdrachten voor thuis en afsluiten

Gezamenlijk opruimen

Samenvatting

Oefeningen voor thuis (optioneel).

- Afmaken Les 9
- Speel thuis een schaakpartij en let daarbij goed op de Gouden Regels.

Benadruk dat ze volgende week de map weer moeten meenemen.

Toelichting opdrachten werkboek

Opdracht 1

We gaan eerst op zoek naar de lekkere hapjes (opdracht 1A). Zet een cirkel om de **onveilige stukken** en **matvelden** bij de tegenstander.

Onveilige stukken zijn stukken die ongedekt staan en die je kunt slaan en stukken die aangevallen worden door een stuk van lagere waarde.

Laat ze ook ongedekte stukken, die niet aangevallen worden, omcirkelen. Strikt genomen staan die niet onveilig, maar vanaf les 17 (Dubbele aanval) is dat al heel nuttig. Een ongedekt stuk is maar een zet verwijderd van gevaar, die moet je voortdurend in het oog houden.

De oplossing van de opgave is nog niet van belang. Het gaat om het zien van de lekkere hapjes. Ook de hapjes die uiteindelijk in de oplossing geen rol spelen.

Jullie hebben nu alle lekkere hapjes ontdekt. Wat is het lekkerste hapje? Dan weet je nu ook wat de beste zet is (opdracht 1B). Geef die zet met een pijl.